

Генезис наукових знань з історії фізичної культури і спорту України (за матеріалами досліджень радянських науковців)

Устінова Т.Б.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація:

Мета: Висвітлено генезису наукових знань з історії фізичної культури і спорту України. Розглянуті динаміка розвитку та пріоритетні напрями досліджень в сфері радянської науки. **Матеріал:** Проблематика дослідження розкрита в рамках наступної періодизації: (1939-1965 рр.); (1966-1990 рр.). Проаналізовано 232 автореферати дисертацій з історії фізичної культури і спорту радянських науковців. **Результати:** Констатуємо нігілізм радянських науковців щодо історії фізкультурної освіти та спорту в дорадянський період українського та інших етносів, які проживали на територіях, приєднаних до УРСР в 1939, 1940 та 1945 рр. Відзначаємо недостатній ступінь розробки проблеми історії фізкультурної освіти і спорту радянського періоду в територіальних межах УРСР. **Висновки:** В радянський період генезис науки з історії фізичної культури і спорту України характеризується як етап становлення наукових знань.

Устінова Т.Б. Генезис научных знаний истории физической культуры и спорта Украины (на материалах исследований советских ученых). *Цель:* Освещен генезис научных знаний в истории физической культуры и спорта Украины. Рассмотрены динамика развития и приоритетные направления исследований в сфере советской науки. *Материал:* Проблематика исследования раскрыта в рамках следующей периодизации: (1939-1965 гг.); (1966-1990 гг.). Проанализированы 232 автореферата диссертаций советских ученых по истории физической культуры и спорта. *Результаты:* Констатируем нигилизм советских ученых относительно истории физкультурного образования в досоветский период украинского и других этносов, которые проживали на территориях, присоединенных к СССР в 1939, 1940 и 1945 гг. Определяем недостаточную степень разработки проблемы истории физкультурного образования и спорта в советский период в территориальных границах УССР. *Выводы:* В советский период генезис науки по истории физической культуры и спорта Украины характеризуем как этап становления научных знаний.

Ustinova T.B. Scientific knowledge genesis of physical education and sport origin in Ukraine (the investigation were based on the Soviet scientists' essays). *Purpose:* Dynamics of development and priority research areas in the field of Soviet science were viewed with the aim of elucidating scientific knowledge genesis of physical education and sport origin in Ukraine. *Material:* Problematic of the research is revealed in the following periodization: (1939-1965 years) (1966-1990 years). 232 abstracts of essays on physical education and sport origin of the Soviet scientists were analyzed. *Results:* Nihilism of the Soviet scientists on the physical education and sport origin in the pre-Soviet period of Ukrainian and other ethnic groups who lived on the territories annexed to the USSR in 1939, 1940 and 1945 years is observed. We note the lack of working out of the problem of physical education and sport origin in the Soviet period, within the territory of the USSR. *Conclusions:* In the Soviet period, the science genesis of physical education and sport origin in Ukraine is characterized as a stage of scientific knowledge formation.

Ключові слова:

історія, фізична культура, освіта, спорт, радянська наука.

история, физическая культура, образование, спорт, советская наука.

history, physical culture, education, sport, Soviet science.

Вступ.

Історія фізичної культури і спорту – одна із провідних дисциплін в системі вищої фізкультурної освіти та один із напрямів наукових досліджень в сфері науки з фізичної культури і спорту. Моніторинг наукової діяльності є важливою складовою подальшого розвитку певних дослідницьких напрямів та спеціальностей. До проблеми каталогізації, методологічного аналізу та моніторингу дисертаційних досліджень прикута увага провідних українських та зарубіжних науковців [2; 3; 8; 9]. Окремі аспекти даної проблематики розкриті в наукових розробках наших співвітчизників [1; 7; 10;]. Але, систематизації та аналізу здобутків з історії фізичної культури і спорту в сфері радянської науки, приділено недостатньо уваги.

Система історичних наукових знань України успадкувала теоретичні та методологічні проблеми радянської науки з історії фізичної культури і спорту. Одним із актуальних завдань сучасної вітчизняної історичної науки постає аналіз дисертаційних досліджень радянських науковців та висвітлення невирішених або некоректно розкритих проблем історії фізичної культури і спорту України.

Дослідження виконується згідно зі «Зведеним планом науково-дослідної роботи в сфері фізичної культури і спорту на 2011 – 2015 рр.» Міністерства освіти,

науки, молоді та спорту України в межах теми науково-дослідницької роботи кафедри теорії і методики фізичного виховання 3.2.1. «Вдосконалення програмно-нормативних засад фізичного виховання в навчальних закладах» № державної реєстрації: 0111V001733, яка виконується в Національному університеті фізичного виховання і спорту України.

Мета, завдання, матеріал і методи дослідження.

Мета: висвітлення генезису наукових знань з історії фізичної культури і спорту України в контексті досліджень радянських науковців.

Завдання: здійснити аналіз динаміки розвитку наукових знань з історії фізичної культури і спорту в радянський період; розкрити пріоритетні напрями історичних досліджень в дисертаційних роботах радянських науковців; визначити ступінь розробки проблеми історії фізичної культури і спорту в територіальних межах Української РСР.

Матеріал і методи. Проблематика дослідження розкрита в рамках наступної періодизації: (1939-1965 рр.); (1966-1990 рр.). Проаналізовано 232 автореферати дисертацій з історії фізичної культури і спорту радянських науковців. Застосовані загальнонаукові та спеціальні історичні методи дослідження.

Результати дослідження.

Хронологічні рамки нашого дослідження окреслено періодом з 1939 по 1990 рр. Динаміка розвитку наукового знання з історії фізичної культури і спорту

України розглянута в наступних двох періодах: I – (1939-1965 рр.); II – (1966-1990 рр.). Вихідний рубіж I-го періоду зумовлений виходом в світ першої кандидатської дисертації з історії фізичної культури за авторством Ф.І. Самоукова (1939 р.). Вихідний рубіж II-го періоду визначений першою докторською дисертацією з історії фізичної культури за авторством М.І. Пономарева (1966 р.). Верхня межа нашого дослідження окреслена 1990 р., що зумовлено періодом розпаду СРСР та проголошенням у 1991 р. Незалежності України.

Поняття «радянський період» ми визначаємо такими хронологічними рамками: (1923 – 1990 рр.) із врахуванням хронології приєднання до радянської держави та Української РСР окремих територій в 1939, 1940 та 1945 рр.

Територіальна націленість дослідження в аспекті розгляду історії фізичної культури етнічних спільнот Української РСР охоплює Україну згідно її сучасних державних кордонів.

Аналіз досліджень радянських науковців з історії фізичної культури і спорту здійснено за наступними історичними напрямками.

1. *Всесвітня фізична культура і спорт (ВФК і С)*. До даного напрямку зараховано дослідження, що висвітлюють розвиток фізичної культури і спорту за територіальними межами СРСР на різних етапах історичного поступу за періодизацією, встановленою радянською історичною наукою.
2. *Фізкультурна освіта і спорт (ФО і С) народів СРСР (дорадянський період)*. В даній групі узагальнено дослідження, що націлені на висвітлення етнічних традицій фізкультурної освіти та спорту населення СРСР в дорадянський період.
3. *Фізкультурна освіта і спорт (ФО і С) в республіках СРСР (радянський період)* – розглянуто дисертаційні дослідження, в яких розкрита дана проблематика в контексті територіальних меж республік радянської держави у зазначений період.
4. *Фізкультурна освіта і спорт (ФО і С) в СРСР* – націленість досліджень на висвітлення історії фізкультурної освіти і спорту в радянській державі в цілому.

Ключове поняття вище перелічених історичних напрямів досліджень зазначено як «фізкультурна освіта» [6, с.10]. На нашу думку, «фізкультурна освіта» в контексті категорій «фізична культура» та «освіта» містить наступні складові: 1) здобуття спеціальних знань, умінь і навичок у сфері фізичної культури; 2) формування на цій основі світогляду та фізичного здоров'я; 3) готовність до повноцінної життєдіяльності та соціальної активності [11]. Дане поняття передбачає й розгляд вищої фізкультурної освіти (підготовка педагогів галузі фізичної культури і спорту).

5. *Міжнародний спортивний та олімпійський рух (МС і ОР)*. При розгляді досліджень даної групи ми дотримувались тлумачення змісту категорій «спортивний рух» [4, с.12] та «олімпійський рух» [5, с.11]. Окрім цього, «Міжнародний спортивний рух» (МСР)

поняття більш широке ніж поняття «Міжнародний олімпійський рух» (МОР). МСР осягає МОР, друге відноситься до першого як частка до цілого [8, с. 233]. Тому, в даному напрямі розглянуто дослідження, що висвітлюють історію як Міжнародного спортивного, так і олімпійського руху.

При аналізі змісту та кількісних показників досліджень з історії фізичної культури і спорту I-го періоду (1939 – 1965 рр.) ми послуговувались авторефератами бази даних Національної бібліотеки України імені В.В. Вернадського [www.nbuv.gov.ua] та науковими здобутками [8, с. 594 – 597].

На рис.1 показано кількість та дата виконання дисертаційних досліджень. Верхній графік відображує загальну динаміку досліджень, а нижній – щодо території Української РСР.

Таким чином, за окреслений період виконано 81 кандидатське дисертаційне дослідження з історії фізичної культури і спорту. Найнижчі кількісні показники виявлені в наступних роках: 1944, 1954, 1958 рр. – (1). Середній показник був відзначений в 1940 р. – (7). Найвищий кількісний показник зафіксований в 1965 р. – (10).

На рис.2 представлено процентне співвідношення за історичними напрямками досліджень періоду (1939 – 1965 рр.).

За історичним напрямом *Всесвітня фізична культура* виконано 5 дисертаційних досліджень, що становить 6 %.

Історія фізкультурної освіти і спорту народів СРСР (дорадянський період) розглянута в 35 дослідженнях, що дорівнює 43 %.

Фізкультурна освіта і спорт в республіках СРСР (радянський період) висвітлена в 15 дисертаційних дослідженнях, що становить 18,5 %. Три дослідження націлені на розгляд даної проблематики в територіальних межах Української РСР, що становить 4 %.

Фізкультурна освіта і спорт в СРСР висвітлена в 19 дисертаційних дослідженнях, що становить 23,5%.

Історію *Міжнародного спортивного руху* представляють 4 дослідження, що дорівнює 5%.

Таким чином, спадщину радянських науковців за Перший період (1939 – 1965 рр.), визначаємо як наступне: Всесвітня історія фізичної культури і спорту висвітлена тільки за період Давніх часів та Середньовіччя; досліджень з історії Міжнародного олімпійського руху не проводилось; відсутність досліджень щодо дорадянської історії фізкультурної освіти українського та інших етносів на територіях, приєднаних до УРСР в 1939, 1940 та 1945 роках; поверхневий розгляд радянської історії фізкультурної освіти і спорту в територіальних межах УРСР; зародження наукової школи з історії фізичної культури і спорту України.

Динаміка розвитку та історичні напрями дисертаційних досліджень радянських науковців Другого періоду (1966 – 1990 рр.) нами представлена на підставі аналізу авторефератів бази даних Національної бібліотеки України імені В.В. Вернадського [www.nbuv.gov.ua] та наукових розробок [8, с. 599-608].

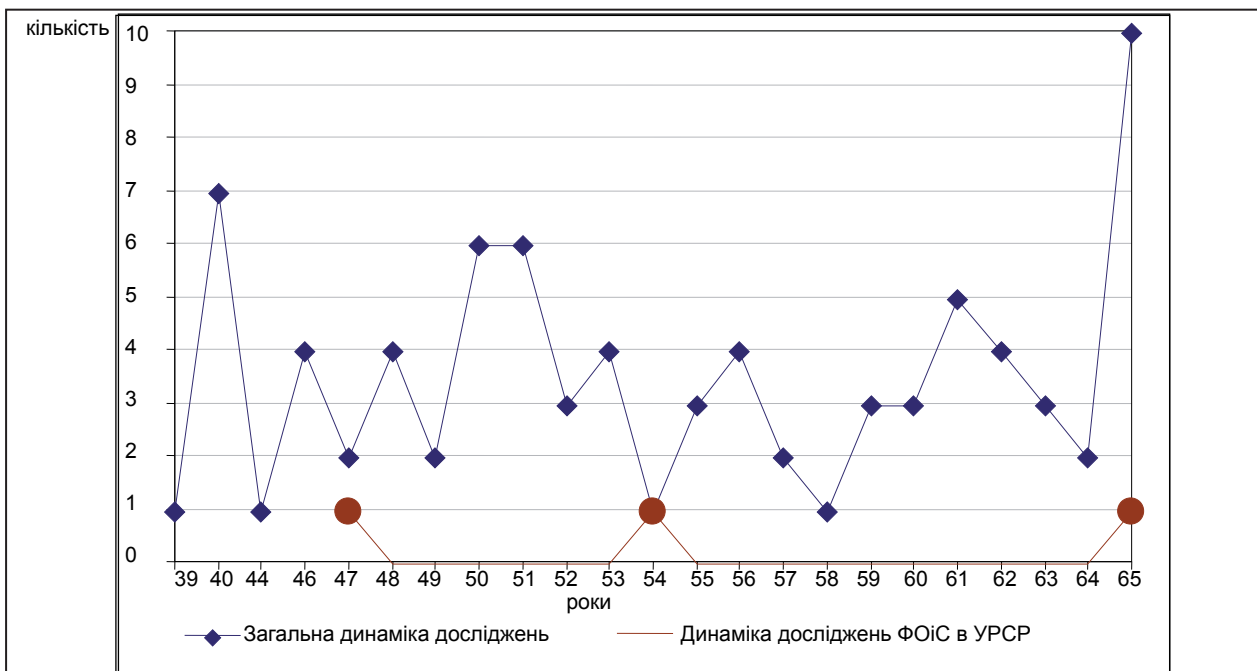


Рис. 1. Динаміка виконання дисертаційних досліджень (1939 – 1965 рр.)

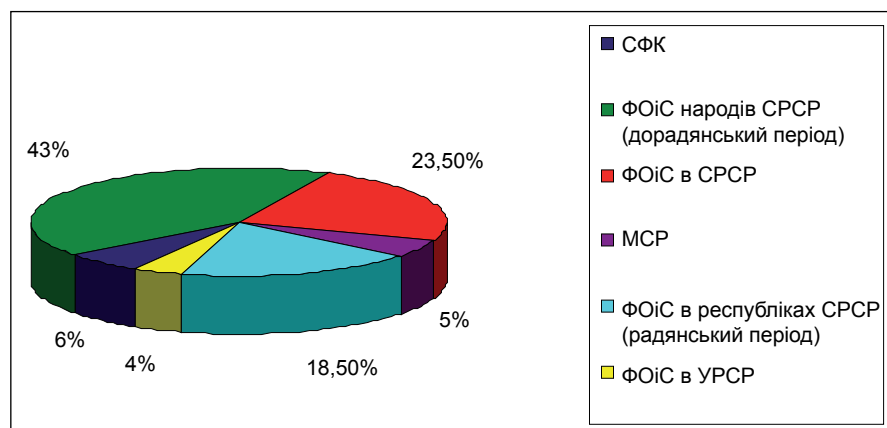


Рис. 2. Історичні напрями дисертаційних досліджень (1939 – 1965 рр.)

На рис.3 показано кількісні показники та дата виконання дисертаційних досліджень (із зазначенням докторських) даного періоду. Верхній графік відображує загальну динаміку розвитку наукового знання, а нижній – віддзеркалює динаміку щодо розгляду території Української РСР.

Отже, за окреслений період здійснено 151 дисертаційне дослідження. Найнижчі кількісні показники відзначені у наступних роках: 1985 – (1); 1988 – (2); 1979, 1981, 1986 – (по 3). Значні кількісні здобутки відзначені у наступних роках: 1966, 1969, 1976, 1982 – (по 7); 1981 – (8); 1974 – (9); 1972 – (10); 1973 – (12); 1970 – (14). Найвищий кількісний показник зафіксовано в 1974 році – (18).

На рис.4 представлено відсоткові показники за історичні напрями досліджень Другого періоду (1966 – 1990 рр.).

Історія Всесвітньої фізичної культури і спорту розкрита в 20 дисертаційних дослідженнях (з них 4

докторські), що становить 13 %. Історію фізкультурної освіти і спорту народів СРСР (дорадянський період) представляють 12 досліджень, що складає 8 %. Історія фізкультурної освіти і спорту в республіках СРСР (радянський період) представлена в 56 дослідженнях (з них 1 докторське), що становить 37,5%. Історія фізкультурної освіти і спорту в УРСР радянського періоду розкрита в 11 дисертаційних дослідженнях, що становить 7 %. За напрямом історія фізкультурної освіти і спорту в СРСР було виконано 34 дисертаційних дослідження (з них 4 докторські), що становить 22,5 %. Історію Міжнародного спортивного та олімпійського руху розглянуто у 18 дослідженнях, що дорівнює 12 %.

Таким чином, за Другий період (1966 – 1990 рр.) було виконано 151 дисертаційне дослідження (з них 9 докторські). Вдвічі зросла кількість робіт з висвітлення Всесвітньої історії фізичної культури і спорту.

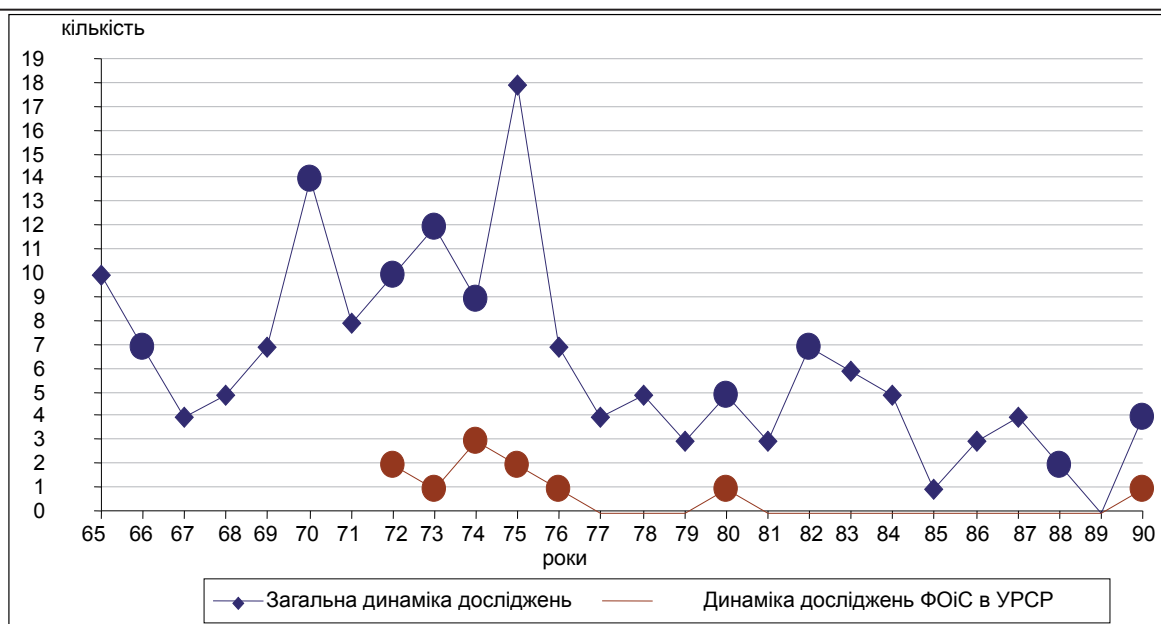


Рис. 3. Динаміка виконання дисертаційних досліджень (1966 – 1990 рр.)

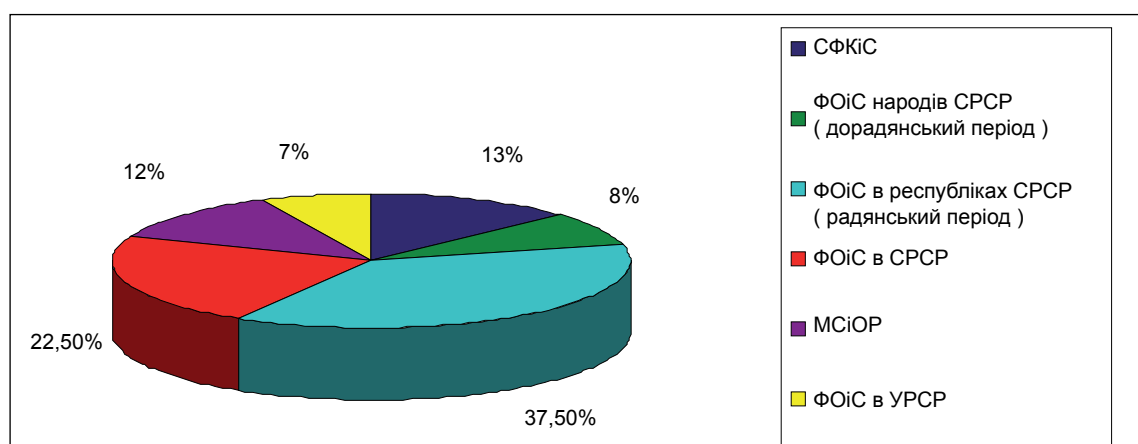


Рис. 4. Історичні напрями дисертаційних досліджень (1966-1990 рр.)

Спостерігається значне зменшення (втричі) кількості досліджень з історії фізкультурної освіти і спорту народів СРСР у дорадянський період. Значний приріст досліджень (в три з половиною рази) відбувся за напрямом історія фізкультурної освіти і спорту в республіках СРСР радянського періоду. Зазначимо, що за даним напрямом виконано 11 дисертаційних робіт, в яких територіально окреслена УРСР. Кількість досліджень, що висвітлюють історію Міжнародного спортивного та олімпійського руху збільшилось вдвічі.

Загалом, за період з 1939 р. по 1990 р. радянськими науковцями здійснено 232 дисертаційних дослідження (з них 9 докторські) з історії фізичної культури і спорту. Кількість досліджень, що висвітлюють історію фізкультурної освіти і спорту радянського періоду в територіальних межах Української РСР складає 14 кандидатських робіт, що становить 6 % від загального обсягу дисертаційних досліджень.

Висновки.

Кількісна та змістова складові за історичними напрямами досліджень радянських науковців була зумовлена політичними, ідеологічними та соціокультурними чинниками, що визначали загальні тенденції розвитку радянської історичної науки. Констатуємо нігілізм радянських науковців щодо історії фізкультурної освіти та спорту в дорадянський період українського та інших етносів, які проживали на територіях, що приєднані до Української РСР в 1939, 1940 та 1945 рр. Відзначаємо недостатній ступінь розробки проблеми історії фізкультурної освіти і спорту радянського періоду в територіальних межах Української РСР. Генезис науки з історії фізичної культури і спорту України характеризуємо як етап становлення наукового знання.

Подальший науковий пошук спрямовуємо на дослідження становлення та розвитку наукового знання з історії фізичної культури і спорту України за період Незалежності нашої держави.

Література:

1. Андрійчук О.Я. Аналіз дисертаційних робіт з фізичного виховання та спорту за період з 1998 по 2008 роки / О.Я. Андрійчук, І.М. Григус // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць за ред. проф. Єрмакова С.С. – Харків : ХДАМ, 2010. № 2 – С. 3-8.
2. Єрмаков С.С. Методологічний аналіз проблем дисертаційних досліджень / С.С. Єрмаков// Філософія і сучасність: зб. наук. праць за ред. проф. С.М. Пазиніча. – Харків : ХДАМ, 2008. Вип. 1. – С. 51-57.
3. Каталог: 5000 авторефератів дисертацій по фізическому воспитанию и спорту / сост. Єрмаков С.С. – Харьков : ХДАИ, 2002. – 328 с.
4. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов: учеб. пособие / Л.П. Матвеев. – К. : Олимпийская литература, 1999. – 317 с.
5. Платонов В.Н. Олимпийский спорт: учебник в 2 кн. [Кн.1] / В.Н. Платонов, С.И. Гуськов. – К. : Олимпийская литература, 1994. – 496 с.
6. Теорія і методика фізичного виховання: у 2-х т. / [за ред. Т. Ю. Круцевич]. – Т.1 : Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. – К. : Олімпійська література, 2008. – 391 с.
7. Свістельник І.Р. Характеристика інформаційного забезпечення вищої фізкультурної освіти / І.Р. Свістельник, І.П. Заневський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць за ред. проф. Єрмакова С.С. – Харків : ХДАМ, 2006. – С. 141-144.
8. Суник А.Б. Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта [Текст] / А.Б. Суник. – М. : Советский спорт, 2010. – 616 с.
9. Суник А.Б. Становление и развитие в СССР истории физической культуры как науки (1917 – середина 80-х годов) / А.Б. Суник [текст] дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1988. – 568 с.
10. Устінова Т.Б. Теоретико-методологічні основи в дослідженнях з історії фізичної культури і спорту / Т.Б. Устінова// Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт. Вип. 98. – Т.1. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 255-258.
11. Устінова Т.Б. Розвиток гімнастичного руху в контексті фізкультурної освіти країн Європи (друга половина XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) / Т.Б. Устінова// Теорія і методика фізичного виховання і спорту: науково-теоретичний журнал. – Київ: НУФВСУ «Олімпійська література», 2012. – №3. – С.134-138.

References:

1. Andriychuk O.I.A., Grigus I.M. *Pedagogika, psihologia ta mediko-biologicni problemi fizicnogo viovanna i sportu* [Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports], 2010, vol.2, pp. 3-8.
2. Iermakov S.S. *Filosofia i suchasnist'* [Philosophy and contemporaneity], 2008, vol.1, pp. 51-57.
3. Iermakov S.S. *Katalog: 5000 avtoreferatov dissertacij po fizicheskomu vospitaniiu i sportu* [Catalogue: 5000 abstracts of thesis of dissertations on physical education and sport], Kharkov, KSADA, 2002, 328 p.
4. Matveev L.P. *Osnovy obshchej teorii sporta i sistemy podgotovki sportsmenov* [Bases of general theory of sport and system of training of sportsmen], Kiev, Olympic Literature, 1999, 317 p.
5. Platonov V.N., Gus'kov S.I. *Olimpijskij sport* [Olympic sport], Kiev, Olympic Literature, 1994, 496 p.
6. Krucovich T. Iu. *Teoriia i metodika fizicnogo vikhovannia* [Theory and method of physical education], Kiev, Olympic Literature, 2008, 391 p.
7. Svistel'nik I.R., Zanevs'kij I.P. *Pedagogika, psihologia ta mediko-biologicni problemi fizicnogo viovanna i sportu* [Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports], 2006, pp. 141-144.
8. Sunik A.B. *Ocherki otechestvennoj istoriografii istorii fizicheskoj kul'tury i sporta* [Essays of domestic historiography of history of physical culture and sport], Moscow, Soviet sport, 2010, 616 p.
9. Sunik A.B. *Stanovlenie i razvitie v SSSR istorii fizicheskoj kul'tury kak nauki* [Becoming and development in the USSR of history of physical culture as sciences], Dokt. Diss., Moscow, 1988, 568 p.
10. Ustinova T.B. *Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo pedagogicnogo universitetu* [Bulletin of the Chernihiv State Pedagogical University], 2012, vol.1(98), pp. 255-258.
11. Ustinova T.B. *Teoriia i metodika fizicnogo vikhovannia i sportu* [Theory and methods of physical education and sport], 2012, vol.3, pp. 134-138.

Информация об авторе:

Устинова Татьяна Борисовна: rectorat@uni-sport.edu.ua; Национальный университет физического воспитания и спорта Украины; ул. Физкультуры 1, г.Киев, 03680, Украина.

Цитируйте эту статью как: Устінова Т.Б. Генезис научных знаний з історії фізичної культури і спорту України (за матеріалами досліджень радянських науковців) // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 10 – С. 78-82. doi:10.6084/m9.figshare.775335

Электронная версия этой статьи является полной и может быть найдена на сайте: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/arhive.html>

Это статья Открытого Доступа распространяется под терминами Creative Commons Attribution License, которая разрешает неограниченное использование, распространение и копирование любыми средствами, обеспечивающими должное цитирование этой оригинальной статьи (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/deed.ru>).

Дата поступления в редакцию: 08.07.2013 г.
Опубликовано: 30.09.2013 г.

Information about the author:

Ustinova T.B.: rectorat@uni-sport.edu.ua; National University of Physical Education and Sport of Ukraine; Fizkultury str. 1, Kiev, 03680, Ukraine.

Cite this article as: Ustinova T.B. Scientific knowledge genesis of physical education and sport origin in Ukraine (the investigation were based on the Soviets scientists' essays). *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 2013, vol.10, pp. 78-82. doi:10.6084/m9.figshare.775335

The electronic version of this article is the complete one and can be found online at: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/arhive-e.html>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/deed.en>).

Received: 08.07.2013
Published: 30.09.2013